Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

UDK 616.9:614.4:579.61:612.017

PROFESSOR MIRTZAYEV OMONTURDI MIRTZAYEVICHNING EPIDEMIOLOGIYA, MIKROBIOLOGIYA VA IMMUNOLOGIYA FANLARIGA QO‘SHGAN HISSASI

Alikulova D.Y.
Toshkent davlat tibbiyot universiteti,
Allergologiya,klinik immunologiya va hamshiralik ishi kafedrasi katta o’qituvchisi, PhD
Hamdamov A.I.
Toshkent davlat tibbiyot universiteti,
2-son davolash fakulteti talabasi
Ernazarova M.I.
Toshkent davlat tibbiyot universiteti,
Menejment,fundamental tibbiyot , biotibbiyot muhandisi va OMH fakulteti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23078157

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekiston profilaktik tibbiyoti va epidemiologiya fanining rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan professor, tibbiyot fanlari doktori Omonturdi Mirtazayevich Mirtazayevning ilmiy-pedagogik va tashkiliy faoliyati tahlil qilinadi. Professor O.M. Mirtazayevning ilmiy faoliyatida epidemiologik jarayonlarning shakllanish qonuniyatlari, yuqumli kasalliklarning tarqalishi, epidemiologik nazorat va profilaktika masalalari muhim o‘rin egallagan. Ayniqsa, salmonellyozlarning shahar va qishloqlardagi epidemiologik xususiyatlari, O‘rta Osiyo hududidagi epidemik jarayon va epidemiologik nazoratni takomillashtirish masalalariga bag‘ishlangan tadqiqotlari uning ilmiy merosining muhim qismini tashkil etadi. Uning ilmiy rahbarligi ostida ichak infeksiyalari, virusli gepatitlar, dizenteriya va boshqa yuqumli kasalliklarning epidemiologiyasi hamda profilaktikasiga oid tadqiqotlar olib borilgan. Professorning darslik va o‘quv qo‘llanmalari epidemiologik bilimlarni o‘zbek tilida tizimli ravishda yetkazish va tibbiyot kadrlarini tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etdi. Maqolada uning epidemiologiya, mikrobiologiya va immunologiya fanlari kesishmasidagi ilmiy-metodik merosi, salmonellyoz misolida mikroorganizm–xo‘jayin–tashqi muhit o‘zaro munosabati hamda epidemiologik nazorat konsepsiyasiga qo‘shgan hissasi yoritiladi. Professor O.M. Mirtazayevning ilmiy maktabi bugungi kunda laborator diagnostika, epidemiologik kuzatuv, infeksiya profilaktikasi va One Health yondashuvi bilan uzviy bog‘liq holda davom ettirilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Omonturdi Mirtazayev, epidemiologiya, mikrobiologiya, immunologiya, salmonellyoz, epidemiologik jarayon, epidemiologik nazorat, profilaktika, yuqumli kasalliklar, sanitariya-epidemiologiya, mikroorganizmlar, immun javob.

Kirish

Professor, tibbiyot fanlari doktori Omonturdi Mirtazayevich Mirtazayev O‘zbekiston epidemiologiya va profilaktik tibbiyot maktabining rivojlanishiga salmoqli hissa qo‘shgan olim va pedagoglardan biridir. U 1948-yilda Qashqadaryo viloyati Dehqonobod tumanida tavallud topgan. 1971-yilda Toshkent davlat tibbiyot institutini imtiyozli diplom bilan tamomlab, o‘zining keyingi ilmiy-pedagogik faoliyatini epidemiologiya sohasi bilan bog‘lagan.

O.M. Mirtazayev 1971–1973-yillarda epidemiologiya kafedrasida stajyor-tadqiqotchi, 1973–1976-yillarda aspirant, keyin6chalik assistent va katta o‘qituvchi lavozimlarida faoliyat yuritgan. 1981-yilda shahar va qishloqlarda salmonellyozlarning epidemiologik xususiyatlariga bag‘ishlangan nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgan. 1993-yilda esa O‘rta Osiyo hududida salmonellyozlarning epidemik jarayoni va ushbu infeksiyalar ustidan epidemiologik nazoratni takomillashtirish masalalariga bag‘ishlangan doktorlik dissertatsiyasini himoya qilgan.

Professor O.M. Mirtazayev uzoq yillar davomida epidemiologiya kafedrasiga rahbarlik qilgan hamda O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligining bosh epidemiologi, Sog‘liqni saqlash instituti direktori va tibbiy-profilaktika fakulteti dekani kabi mas’ul lavozimlarda faoliyat olib borgan. Uning ilmiy faoliyatida salmonellyozlar epidemiologiyasi, ichak infeksiyalari, virusli gepatitlar, dizenteriya, gospital infeksiyalar va boshqa yuqumli kasalliklarning epidemiologik xususiyatlari hamda profilaktikasi muhim o‘rin egallagan.

Olimning ilmiy merosi ko‘p qirrali bo‘lib, u 600 dan ortiq ilmiy ishlar, monografiyalar, darsliklar va o‘quv qo‘llanmalar yaratishda ishtirok etgan. Uning rahbarligida doktorlik, nomzodlik va magistrlik dissertatsiyalari himoya qilingan. Professorning “Epidemiologiya”, “Harbiy epidemiologiya” kabi o‘quv adabiyotlari tibbiyot oliy ta’lim muassasalarida epidemiologik bilimlarni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

O.M. Mirtazayevning ilmiy faoliyatining alohida jihati epidemiologiyani mikrobiologik va klinik ma’lumotlar bilan kompleks bog‘lashdan iborat. Ayniqsa, salmonellyozlarni o‘rganishda qo‘zg‘atuvchining biologik xususiyatlari, infeksiya manbai, yuqish mexanizmlari, tashqi muhit omillari va aholining sezgirligi kabi omillarni birgalikda tahlil qilishga e’tibor qaratilgan. Shu jihatdan uning ilmiy merosi epidemiologiya, mikrobiologiya va immunologiya fanlari o‘rtasidagi fanlararo aloqalarni rivojlantirish uchun muhim ilmiy-metodik ahamiyatga ega.

Professor O.M. Mirtazayevning ko‘p yillik ilmiy-pedagogik faoliyati O‘zbekistonda epidemiologiya fanining rivojlanishi, malakali epidemiolog kadrlarni tayyorlash va yuqumli kasalliklarning oldini olish tizimini takomillashtirish bilan chambarchas bog‘liq. Uning ilmiy maktabi va pedagogik merosi bugungi kunda ham epidemiologik nazorat, laborator diagnostika, infeksion kasalliklar profilaktikasi hamda zamonaviy epidemiologik tadqiqotlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqumli kasalliklarning oldini olish zamonaviy tibbiyotning eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Infeksion kasalliklarning tarqalishi faqatgina kasallik qo‘zg‘atuvchisining mavjudligi bilan izohlanmaydi, balki mikroorganizm, inson organizmi, tashqi muhit va ijtimoiy sharoitlarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi. Shu sababli epidemiologiya, mikrobiologiya va immunologiya fanlari bir-biridan ajralgan holda emas, balki yagona ilmiy tizim sifatida qaralishi zarur. Epidemiologiya kasalliklarning aholi orasida tarqalish qonuniyatlarini o‘rganadi, mikrobiologiya infeksion agentlarning

biologik xususiyatlarini aniqlaydi, immunologiya esa organizmning ushbu agentlarga qarshi himoya mexanizmlarini tushuntiradi. (PubMed Central (PMC))

O‘zbekiston tibbiyot fanining rivojlanish tarixida professor Omonturdi Mirtazayevich Mirtazayev alohida o‘rin tutadi. U 1948-yilda Qashqadaryo viloyatining Dehqonobod tumanida tug‘ilgan va 1971-yilda Toshkent davlat tibbiyot institutini imtiyozli diplom bilan tamomlagan. Keyinchalik u epidemiologiya kafedrasida stajyor-tadqiqotchi, aspirant, assistent, katta o‘qituvchi, dotsent, kafedra mudiri va professor lavozimlarida faoliyat yuritgan. (gazeta.tma.uz)

Professorning ilmiy faoliyatidagi asosiy yo‘nalishlardan biri salmonellyozlarning epidemiologiyasi bo‘lgan. 1981-yilda u “Shahar va qishloqlarda salmonellyozlarning epidemiologik xususiyatlari” mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgan. 1993-yilda esa O‘rta Osiyo hududida salmonellyozlarning epidemik jarayoni va epidemiologik nazoratni takomillashtirish masalalariga bag‘ishlangan doktorlik dissertatsiyasini himoya qilgan. (epi.medprof.tma.uz)

Bu tadqiqotlar mikrobiologik va epidemiologik bilimlarning bevosita tutashgan nuqtasida amalga oshirilgani bilan ahamiyatlidir. Salmonella bakteriyalarining biologik xususiyatlarini, ularning turli xo‘jayinlarda saqlanishini, oziq-ovqat va tashqi muhit orqali tarqalishini hisobga olmasdan salmonellyozlarning epidemik jarayonini tushuntirish mumkin emas. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ham salmonellyoz profilaktikasida inson, hayvon, oziq-ovqat va tashqi muhit bo‘yicha kuzatuvni birlashtirish zarurligini ta’kidlaydi. (Всемирная организация здравоохранения)

Shu nuqtayi nazardan, professor O.M. Mirtazayevning ilmiy merosini faqat epidemiologiya doirasida emas, balki mikrobiologik omillar va organizmning immun himoyasi bilan bog‘liq kompleks profilaktik yondashuv doirasida o‘rganish ilmiy jihatdan muhimdir.

Asosiy qism

1. Professor O.M. Mirtazayevning hayoti va ilmiy-pedagogik faoliyati

Omonturdi Mirtazayevich Mirtazayevning professional faoliyati qariyb yarim asr davomida epidemiologiya va profilaktik tibbiyot bilan bog‘liq bo‘lgan. U 1971-yilda Toshkent davlat tibbiyot institutini tamomlagach, epidemiologiya kafedrasida ilmiy faoliyatini boshlagan. 1971–1973-yillarda stajyor-tadqiqotchi, 1973–1976-yillarda aspirant sifatida faoliyat yuritgan. 1976–1990-yillarda kafedrada assistent va katta o‘qituvchi bo‘lib ishlagan. 1991-yildan dotsent, 1993-yildan esa tibbiyot fanlari doktori sifatida faoliyatini davom ettirgan. (epi.medprof.tma.uz)

1993–2010-yillar davomida u epidemiologiya kafedrasiga rahbarlik qilgan. 2011-yildan professor lavozimida faoliyat yuritgan. Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligining bosh epidemiologi, Sog‘liqni saqlash instituti direktori hamda TTA tibbiy-profilaktika fakulteti dekani kabi mas’ul lavozimlarda ishlagan. (gazeta.tma.uz)

Uning faoliyatining yana bir muhim jihati ilmiy kadrlar tayyorlash bilan bog‘liq. TTA ma’lumotlariga ko‘ra, uning rahbarligida epidemiologiya bo‘yicha 2 ta doktorlik, 6 ta nomzodlik va 20 ta magistrlik dissertatsiyalari himoya qilingan. Shuningdek, uning ilmiy rahbarligi ostida 6 ta darslik, 4 ta monografiya, 600 dan ortiq ilmiy ishlar va 18 ta o‘quv qo‘llanmalar nashr etilgan. (TMA)

1-jadval. Professor O.M. Mirtazayevning ilmiy-pedagogik faoliyatining asosiy bosqichlari

Davr	Faoliyat yo‘nalishi
1971–1973	Epidemiologiya kafedrasida stajyor-tadqiqotchi
1973–1976	Epidemiologiya kafedrasi aspiranti
1976–1990	Assistent va katta o‘qituvchi
1981	Salmonellyoz epidemiologiyasi bo‘yicha nomzodlik dissertatsiyasi
1991	Dotsent
1993	Tibbiyot fanlari doktori
1993–2010	Epidemiologiya kafedrasi mudiri
1995–2002	Sog‘liqni saqlash vazirligi bosh epidemiologi
2001–2005	Sog‘liqni saqlash instituti direktori
2005–2010	Tibbiy-profilaktika fakulteti dekani
2011-yildan	Epidemiologiya kafedrasi professori
2018	“Sog‘liqni saqlash a’lochisi” ko‘krak nishoni

Manba: TTA va epidemiologiya kafedrasi ma’lumotlari. (epi.medprof.tma.uz)

2. Epidemiologiya faniga qo‘shgan asosiy hissasi

Professor O.M. Mirtazayevning ilmiy faoliyatining markazida epidemik jarayonni chuqur o‘rganish masalasi turgan. Uning tadqiqotlari kasalliklarning oddiy statistik qayd etilishidan ko‘ra, kasallanishning hududiy, vaqt bo‘yicha, yoshga oid va ijtimoiy xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan. Bunday yondashuv epidemiologik tashxisotning shakllanishiga xizmat qiladi.

Uning 1981-yildagi nomzodlik dissertatsiyasi shahar va qishloqlardagi salmonellyozlarning epidemiologik xususiyatlariga bag‘ishlangan. Keyingi ilmiy faoliyatida ushbu yo‘nalish kengaytirilib, O‘rta Osiyo hududida salmonellyozlarning epidemik jarayoni va epidemiologik nazoratini takomillashtirish masalalari o‘rganilgan. (epi.medprof.tma.uz)

Professor rahbarligidagi tadqiqotlarda salmonellyozdan tashqari qorin tifi, virusli gepatitlar va dizenteriyaning epidemiologiyasi hamda profilaktikasi bo‘yicha yangi ma’lumotlar olingani TTA tarixiy materiallarida qayd etilgan. (ttaa.tma.uz)

2-jadval. O.M. Mirtazayev ilmiy maktabida asosiy epidemiologik yo‘nalishlar

Yo‘nalish	O‘rganilgan masalalar	Amaliy ahamiyati
Salmonellyoz	Epidemik jarayon, tarqalish omillari, nazorat	Oziq-ovqat va sanitariya nazorati
Qorin tifi	Epidemiologik xususiyatlar	Infeksiya manbaini nazorat qilish
Dizenteriya	Tarqalish va profilaktika	Ichak infeksiyalarini cheklash
Virusli gepatitlar	Epidemiologiya va profilaktika	Yuqish yo‘llarini nazorat qilish
Gospital infeksiyalar	Epidemiologik nazorat	Tibbiyot muassasalarida infeksiya profilaktikasi
Harbiy epidemiologiya	Epidemiyaga qarshi tadbirlar	Favqulodda va maxsus sharoitlarda profilaktika

3. Salmonellyoz tadqiqotlari – mikrobiologiya va epidemiologiya kesishmasi

Professor O.M. Mirtazayevning ilmiy merosida salmonellyoz alohida o‘rin egallaydi. Salmonella — Enterobacteriaceae oilasiga mansub grammanfiy tayoqchasimon bakteriyalar guruhi bo‘lib, inson va hayvonlarda turli klinik shakldagi infeksiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. JSST ma’lumotlariga ko‘ra, Salmonella turkumida 2500 dan ortiq serovarlar aniqlangan. (Всемирная организация здравоохранения)

Salmonellyoz epidemiologiyasini o‘rganishda mikrobiologik ma’lumotlar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Qo‘zg‘atuvchining serovari, rezervuari, tashqi muhitda saqlanish xususiyati, oziq-ovqat mahsulotlarida ko‘payishi va odamga yuqish mexanizmi epidemik jarayonni tushuntirishga yordam beradi. Shu sababli professorning salmonellyoz bo‘yicha tadqiqotlari epidemiologiya va mikrobiologiya o‘rtasidagi fanlararo aloqaning yaqqol namunasi sifatida qaralishi mumkin.

O.M. Mirtazayev va N.S. Saidkasimovaning salmonellyozga oid ishlari O‘zbekistondagi epidemik jarayonning zamonaviy xususiyatlarini o‘rganishga qaratilgan. Keyingi tadqiqotlarda Toshkent shahrida salmonellyoz bilan kasallanishning uzoq muddatli dinamikasi ham tahlil qilingan. Masalan, 2019-yilda e’lon qilingan materialda 1992-yildagi 88,85 holat/100 ming aholiga nisbatan 2017-yilda 13,2 holat/100 ming aholi qayd etilgani va 25 yil davomida ko‘rsatkich 6,7 marta kamaygani ko‘rsatilgan. (Uzsci)

Bu ma’lumotlar epidemiologik kuzatuvning faqat kasallik holatlarini sanashdan iborat emasligini, balki ko‘p yillik dinamikani tahlil qilish, hududlar bo‘yicha farqlarni aniqlash va profilaktik choralar samaradorligini baholashga imkon berishini ko‘rsatadi.

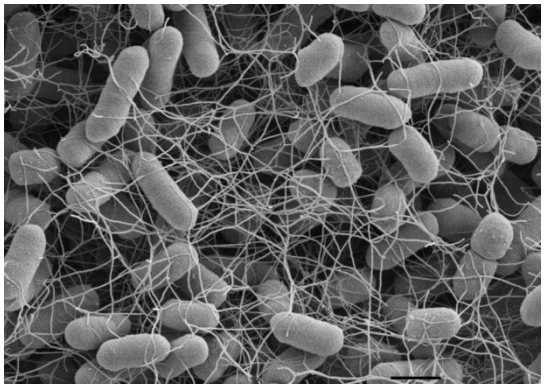

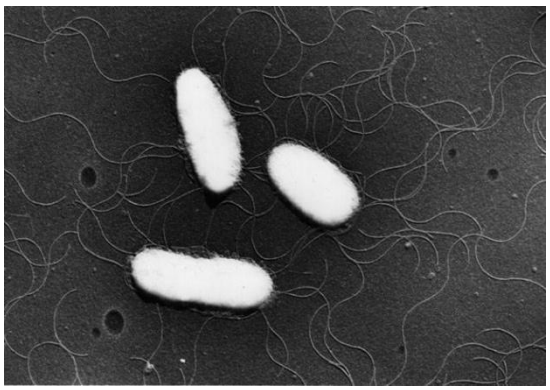

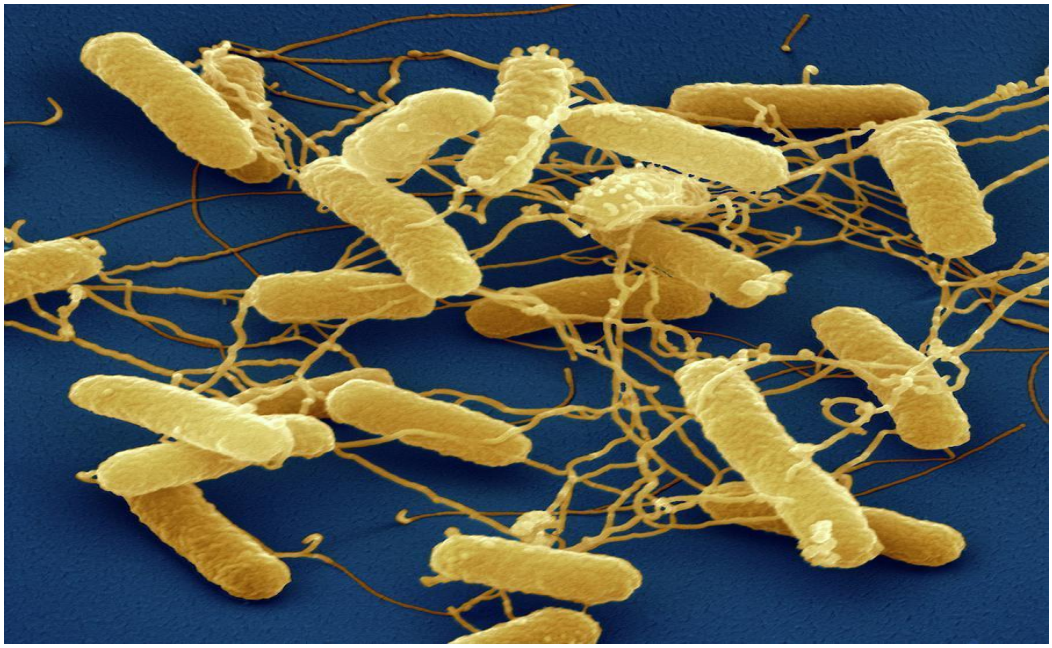

1-rasm. Salmonella bakteriyalarining elektron mikroskopik ko‘rinishi. Rasm sifatida Robert Koch Institute va Yaponiya National Institute of Infectious Diseases manbalaridagi tasvirlardan foydalanish mumkin.

---

4. Epidemik jarayonni o‘rganishda “mikroorganizm–muhit–inson” tizimi

Epidemik jarayonni tushuntirishda uchta asosiy komponent o‘zaro bog‘lanadi: infeksiya manbai, yuqish mexanizmi va sezgir aholi. Biroq zamonaviy nuqtayi nazardan ushbu tizimga qo‘zg‘atuvchining biologik xususiyatlari, inson immun javobi, oziq-ovqat zanjiri va ijtimoiy omillarni ham qo‘shish zarur.

Professor Mirtazayevning salmonellyoz bo‘yicha tadqiqotlari aynan shu kompleks yondashuvga yaqinligi bilan ajralib turadi. Chunki salmonellyozlarning epidemik jarayoni faqat bemor odam bilan emas, balki hayvonlar, oziq-ovqat mahsulotlari, suv, tashqi muhit va sanitariya sharoitlari bilan ham bog‘liq. JSST Salmonella hayvonlardan oziq-ovqat zanjiri orqali insonlarga o‘tishi mumkinligini va nazorat butun oziq-ovqat zanjiri bo‘ylab olib borilishi kerakligini ta’kidlaydi. (Всемирная организация здравоохранения)

1-sxema. Infeksion jarayonning fanlararo modeli

Mikroorganizmlar

↓ Virulentlik, patogenlik, serovar, tashqi muhitda saqlanish ↓ Infeksiya manbai / rezervuar ↓ Yuqish mexanizmi ↓ Inson organizmiga kirish ↓ Immun javob ↓ Klinik kasallik yoki simptomsiz infeksiya ↓ Epidemiologik kuzatuv ↓ Profilaktik va epidemiyaga qarshi choralar

Ushbu modelda mikrobiologiya qo‘zg‘atuvchini, immunologiya organizmning javobini, epidemiologiya esa infeksiyaning aholi orasida tarqalishini o‘rganadi. Shuning uchun professor Mirtazayevning ilmiy maktabini aynan shu fanlarning kesishgan nuqtasida baholash mumkin.

---

5. Immunologiya bilan bog‘liq jihatlar

Professor O.M. Mirtazayevning bevosita asosiy ilmiy mutaxassisligi epidemiologiya bo‘lganini alohida ta’kidlash kerak. Shuning uchun uning immunologiya faniga qo‘shgan hissasi haqida “immunologiya maktabining asoschisi” kabi bevosita xulosa qilish ilmiy manbalarga mos kelmaydi.

Biroq uning infeksion kasalliklar epidemiologiyasiga oid ishlari immun javobning epidemiologik jarayon bilan bog‘liqligini tushunish uchun muhim ilmiy asos yaratadi. (epi.medprof.tma.uz)

Infeksion kasallikda organizmning sezgirligi bir xil emas. Yosh, immun tizimning holati, oldingi infeksiya, emlash, ovqatlanish, hamroh kasalliklar va boshqa omillar kasallikning yuzaga kelish ehtimoli hamda og‘irligiga ta’sir qilishi mumkin. JSST salmonellyozning og‘irligi xo‘jayin omillari va Salmonella serovariga bog‘liqligini qayd etadi. (Всемирная организация здравоохранения)

Shu sababli epidemiologik tahlilda “sezgir aholi” tushunchasi immunologik jarayonlar bilan bog‘lanadi. Organizmning tug‘ma va orttirilgan immun mexanizmlari patogen bilan uchrashuv natijasini belgilashda ishtirok etadi. Infeksion agentning antigenlari immun tizim tomonidan tanib olinadi, hujayraviy va gumoral javoblar shakllanadi. (PubMed Central (PMC))

Demak, professor Mirtazayevning epidemiologik yondashuvi bugungi immunoepidemiologik nuqtayi nazardan kengaytirilishi mumkin. Bunda aholi guruhlarining infeksiyaga sezgirligi, immun himoya darajasi va epidemik jarayonning intensivligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilish muhimdir.

---

6. Epidemiologik nazorat tizimini takomillashtirishdagi hissasi

Professor O.M. Mirtazayev ilmiy faoliyatining muhim yo‘nalishlaridan biri epidemiologik nazoratni takomillashtirish bo‘lgan. Uning doktorlik dissertatsiyasi ham O‘rta Osiyoda salmonellyozlarning epidemik jarayoni va epidemiologik nazoratni takomillashtirishga bag‘ishlangan. (Медицинский автопортал)

Epidemiologik nazorat tizimi kasalliklarni ro‘yxatga olish, laborator tasdiqlash, epidemiologik tahlil, xavf omillarini aniqlash, epidemik o‘choqlarni tekshirish va profilaktik tadbirlarni tashkil qilishni o‘z ichiga oladi. Zamonaviy yondashuvda ushbu tizim inson salomatligi bilan birga hayvonlar, oziq-ovqat va atrof-muhit ma’lumotlarini ham birlashtiradi. JSST buni One Health tamoyiliga asoslangan integratsiyalashgan oziq-ovqat kasalliklari surveillance tizimi sifatida tavsiflaydi. (Всемирная организация здравоохранения)

3-jadval. Epidemiologik nazoratning asosiy bo‘g‘inlari

Bosqich	Asosiy maqsad	Mikrobiologiya bilan bog‘liqligi	Immunologiya bilan bog‘liqligi
Kasallikni aniqlash	Bemorlarni aniqlash	Laborator diagnostika	Immun javob
Qo‘zg‘atuvchini aniqlash	Etiologik tasdiq	Bakteriologiya/PCR	Antigen-antitelo munosabati
Epidemik o‘choqni tekshirish	Manbani aniqlash	Serovar/izolyat tahlili	Sezgir guruhlarni aniqlash
Tarqalish yo‘lini aniqlash	Yuqish mexanizmini topish	Mikrobning muhitdagi saqlanishi	Xo‘jayin sezgirligi
Profilaktika	Kasallikni kamaytirish	Dezinfeksiya va sanitariya	Immunoprofilaktika
Monitoring	Vaziyatni kuzatish	Laborator surveillance	Populyatsion immunitet

---

7. O‘zbek tilidagi epidemiologik ta’limni rivojlantirishdagi hissasi

Professor O.M. Mirtazayevning eng muhim pedagogik xizmatlaridan biri epidemiologiya faniga oid o‘quv adabiyotlarini o‘zbek tilida yaratish va rivojlantirishdir. TTA materiallarida uning ishtirokida

“Epidemiologiyadan amaliy mashg‘ulotlar uchun qo‘llanma”, “Harbiy epidemiologiya” va turli yillarda “Epidemiologiya” darsliklari nashr etilgani ko‘rsatilgan. (gazeta.tma.uz)

2020-yilgi “Epidemiologiya” darsligi O.M. Mirtazayev, L.P. Zuyeva va G.S. Matnazarova hammuallifligida nashr etilgan. Kutubxona ma’lumotlarida ushbu nashr 600 betga yaqin hajmga ega bo‘lib, unda epidemik jarayon, epidemiologik tekshiruv usullari, epidemiyaga qarshi tadbirlar, epidemiologik nazorat va xususiy epidemiologiya masalalari yoritilgani ko‘rsatilgan. (E-library SamMU)

2022-yilgi “Epidemiologiya” nashrida esa profilaktik tibbiyotning tarixiy rivojlanishi, epidemik jarayon nazariyasi, epidemiologik tekshiruv, epidemiologik nazorat, antroponoz, zoonoz va sapronoz kasalliklarning epidemiologiyasi va profilaktikasi yoritilgan. (E-library SamMU)

Bu darsliklar epidemiologik bilimlarning tibbiyot talabalari uchun tizimlashtirilishiga xizmat qilgan.

---

8. Harbiy epidemiologiya va favqulodda sharoitlarda profilaktika

Professor Mirtazayevning ilmiy merosida harbiy epidemiologiya ham muhim o‘rin tutadi. 2013-yilda O.M. Mirtazayev va hammualliflar tomonidan “Harbiy epidemiologiya” o‘quv qo‘llanmasi nashr etilgan. O‘zbekiston ochiq ma’lumotlar bazasida ushbu kitob Toshkentda 2013-yilda nashr etilgani va 111 betdan iborat ekani qayd etilgan. (СтарыеДанные)

Harbiy sharoitlarda odamlarning zich joylashuvi, migratsiya, suv va oziq-ovqat ta’minoti bilan bog‘liq muammolar, sanitariya sharoitining yomonlashishi va stress epidemik jarayonni tezlashtirishi mumkin. Shu sababli harbiy epidemiologiya umumiy epidemiologik nazariyalarni favqulodda sharoitlarda qo‘llash imkonini beradi.

---

9. Professorning ilmiy maktabi va shogirdlar tayyorlashdagi o‘rni

Ilmiy maktabning barqarorligi faqat professorning shaxsiy ilmiy ishlari bilan emas, balki uning shogirdlari davom ettirgan tadqiqotlar bilan belgilanadi. O.M. Mirtazayev rahbarligida epidemiologiya bo‘yicha doktorlik, nomzodlik va magistrlik dissertatsiyalari himoya qilingani uning ilmiy maktab yaratganini ko‘rsatadi. (gazeta.tma.uz)

Oliy attestatsiya komissiyasi materiallarida Nargiza Saidkasimovaning salmonellyozlarning zamonaviy epidemiologik xususiyatlari va epidemiologik nazoratni takomillashtirishga bag‘ishlangan PhD dissertatsiyasida ilmiy rahbar sifatida professor Omon Mirtazayev ko‘rsatilgan. (Олий аттестация комиссияси)

Bu holat professor ilmiy yo‘nalishining keyingi avlod tadqiqotchilariga o‘tganini ko‘rsatadi.

4-jadval. Professor O.M. Mirtazayev ilmiy maktabining asosiy natijalari

Ko‘rsatkich	Manbalarda qayd etilgan ma’lumot
Darsliklar	6 ta
Monografiyalar	4 ta
Ilmiy ishlar	600 dan ortiq
O‘quv qo‘llanmalar	18 ta
Doktorlik dissertatsiyalari	2 ta
Nomzodlik dissertatsiyalari	6 ta
Magistrlik dissertatsiyalari	20 ta

Manba: TTA “Tibbiyotnoma” va kafedra tarixiy materiallari. (TMA)

---

10. Mikrobiologiya, immunologiya va epidemiologiyaning zamonaviy integratsiyasi

Bugungi infeksion kasalliklar diagnostikasi va profilaktikasi uchta asosiy ilmiy darajaning integratsiyasini talab qiladi.

Birinchi daraja — mikrobiologik daraja. Bu bosqichda patogen aniqlanadi, uning turi va zarur bo‘lsa serotipi belgilanadi. Salmonella kabi oziq-ovqat orqali yuqadigan patogenlarda laborator kuzatuv epidemik o‘choqni aniqlash va manbani topishda muhimdir. JSST oziq-ovqat patogenlari bo‘yicha laborator surveillance va antimikrob rezistentlik monitoringini kuchaytirishni tavsiya qiladi. (Всемирная организация здравоохранения)

Ikkinchi daraja — immunologik daraja. Bu bosqichda organizmning patogenga qarshi tug‘ma va orttirilgan immun javobi o‘rganiladi. Immun tizimning holati kasallikning klinik kechishi va infeksiyaning og‘irligiga ta’sir qiluvchi omillardan biridir.

Uchinchi daraja — epidemiologik daraja. Bu bosqichda kasallikning aholi orasida tarqalishi, vaqt va hudud bo‘yicha dinamikasi, infeksiya manbai va yuqish yo‘llari aniqlanadi.

Shu uch darajaning birlashtirilishi Professor Mirtazayev ilmiy merosini zamonaviy sharoitda davom ettirishning istiqbolli yo‘nalishlaridan biridir.

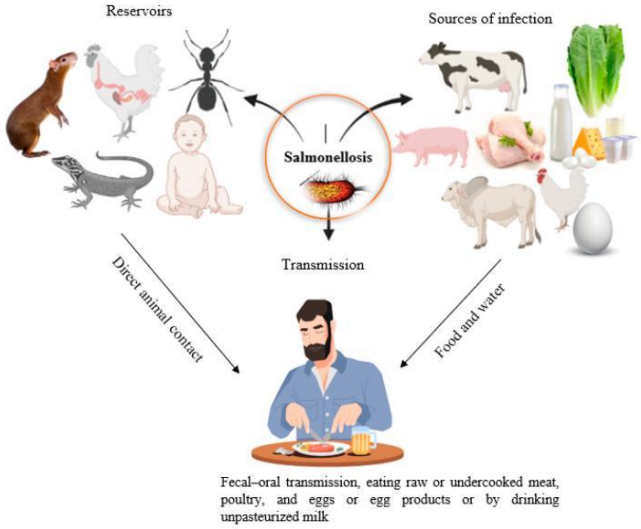

2-rasm. Infeksion kasalliklarning epidemiologik nazoratida “One Health” yondashuvi. Ushbu turdagi sxemada inson, hayvon, oziq-ovqat va atrof-muhit monitoringini yagona tizimga birlashtirish ko‘rsatilishi mumkin. (Всемирная организация здравоохранения)

Natija qismi

O‘rganilgan manbalar professor Omonturdi Mirtazayevich Mirtazayevning O‘zbekiston epidemiologiya fanining rivojlanishida muhim ilmiy va pedagogik rol o‘ynaganini ko‘rsatadi. Uning ilmiy faoliyatining asosiy markazi salmonellyozlar va boshqa yuqumli kasalliklarning epidemiologik xususiyatlarini aniqlash, epidemik jarayonni tahlil qilish hamda epidemiologik nazoratni takomillashtirishdan iborat bo‘lgan. (epi.medprof.tma.uz)

Uning salmonellyozga oid tadqiqotlari mikrobiologik va epidemiologik yondashuvlarning bir-birini to‘ldirishini ko‘rsatadi. Qo‘zg‘atuvchining biologik xususiyatlari, rezervuarlari, yuqish yo‘llari va insonning sezgirligi birgalikda tahlil qilingandagina epidemik jarayonni to‘liq tushuntirish mumkin.

Professorning ilmiy-pedagogik faoliyati natijasida epidemiologiya bo‘yicha ko‘plab darsliklar, monografiyalar va o‘quv qo‘llanmalar yaratildi. Uning rahbarligida turli ilmiy darajadagi tadqiqotchilar tayyorlandi. Bu esa uning ilmiy merosining faqat individual tadqiqotlar bilan cheklanmaganini, balki epidemiologik ilmiy maktab shakllanishiga ta’sir qilganini ko‘rsatadi. (gazeta.tma.uz)

Mikrobiologiya va immunologiya nuqtayi nazaridan professorning merosi ayniqsa infeksion jarayonning kompleks modelini shakllantirishda ahamiyatlidir. Zamonaviy laborator diagnostika, molekulyar epidemiologiya, immunologik markerlar, antimikrob rezistentlik monitoringi va One Health tizimi uning ilmiy yo‘nalishlarini yangi texnologiyalar bilan davom ettirish imkonini beradi.

Xulosa

Professor Omonturdi Mirtazayevich Mirtazayev O‘zbekiston epidemiologiya fanining rivojlanishiga katta ilmiy, pedagogik va tashkiliy hissa qo‘shgan olimlardan biridir. Uning ilmiy faoliyatida salmonellyozlar epidemiologiyasi, epidemik jarayon qonuniyatlari, epidemiologik nazorat va yuqumli kasalliklar profilaktikasi asosiy o‘rin egallagan.

Uning 1981-yildagi salmonellyozlarning shahar va qishloqlardagi epidemiologik xususiyatlariga bag‘ishlangan dissertatsiyasi hamda 1993-yildagi O‘rta Osiyoda salmonellyozlarning epidemik jarayoni va epidemiologik nazoratini takomillashtirishga oid doktorlik tadqiqoti ushbu ilmiy yo‘nalishning izchil rivojlanganini ko‘rsatadi. (epi.medprof.tma.uz)

Professorning ilmiy maktabida mikrobiologiya, epidemiologiya va immunologiyaning o‘zaro bog‘liqligi muhim metodologik ahamiyatga ega. Mikroorganizmning biologik xususiyatlari epidemiologik jarayonni shakllantirsa, inson immun javobi infeksiyaga sezgirlik va kasallikning klinik kechishiga ta’sir qiladi. Epidemiologik nazorat esa ushbu jarayonni populyatsiya darajasida baholab, profilaktik tadbirlarni ishlab chiqishga imkon beradi.

O.M. Mirtazayevning o‘zbek tilidagi epidemiologik darslik va qo‘llanmalarni yaratishdagi hissasi ham alohida ahamiyatga ega. Uning asarlari tibbiyot talabalariga epidemiologik bilimlarni tizimli ravishda o‘zlashtirish imkonini bergan. (E-library SamMU)

Bugungi kunda uning ilmiy merosini molekulyar epidemiologiya, genomik surveillance, immunoepidemiologiya, antimikrob rezistentlik va One Health yondashuvi orqali yanada rivojlantirish mumkin. Ayniqsa, salmonellyoz va boshqa oziq-ovqat orqali yuqadigan infeksiyalarda inson, hayvon, oziq-ovqat va tashqi muhit ma’lumotlarini birlashtirish professorning epidemiologik nazoratga oid ilmiy qarashlarini zamonaviy texnologiyalar bilan davom ettirish imkonini beradi. (Всемирная организация здравоохранения)

Shunday qilib, professor O.M. Mirtazayevning ilmiy merosi O‘zbekiston profilaktik tibbiyoti, epidemiologik nazorat va tibbiy ta’lim rivojida muhim ilmiy-pedagogik ahamiyatga ega bo‘lib, uning ishlari epidemiologiya, mikrobiologiya va immunologiyaning integratsiyalashgan holda o‘rganilishi uchun mustahkam ilmiy asoslardan biri sifatida qaralishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirtazayev OM. Epidemiologiya. Toshkent: Renessans Press; 2020. 600 p. (E-library SamMU)
2. Mirtazayev OM, Zuyeva LP, Matnazarova GS. Epidemiologiya. Toshkent: Renessans Press; 2020. 600 p. (Qarshidu)
3. Mirtazayev OM, Toshbayev BY, Tilavov A, Zohidova I, Asqarxo‘jayeva M. Harbiy epidemiologiya. Toshkent: Sano-standart; 2013. 111 p. (UniLibrary)
4. Mirtazayev OM. Особенности эпидемического процесса сальмонеллезов в Среднеазиатском регионе в современных условиях и пути совершенствования надзора за этими инфекциями [dissertation]. Moscow; 1993. (Медицинский автопортал)
5. Mirtazayev OM. Shahar va qishloqlarda salmonellyozlarning epidemiologik xususiyatlari [dissertation]. Tashkent; 1981. (epi.medprof.tma.uz)
6. Mirtazayev OM, Saidkasimova NS. Modern aspects of the epidemiology of salmonellosis in the Republic of Uzbekistan. Infection, Immunity, Pharmacology. 2016;(7):103-106. (Choh)
7. Saidkasimova NS, Mirtazayev OM, Matnazarova GS. Characteristic of the epidemic process of salmonellosis in Tashkent city. Tashkent scientific research institute. 2019. (Uzsci)
8. Mirtazayev OM, Matnazarova GS, Saidkasimova NS, Magzumov KhB. Salmonellyozlarga qarshi kurashish va uning oldini olish bo‘yicha chora-tadbirlar tizimini nazariy asoslash. 2022. (https://academy.sribu.com/Sribu Academy)
9. Saidkasimova NS, Matnazarova GS, Khamzaeva NT, Jumaniazova MK. Proyavlenie epidemiologicheskogo protsessa salmonelleznoy infektsii v Uzbekistane. Journal of New Century Innovations. 2024;46(2):182-189. (https://academy.sribu.com/Sribu Academy)
10. World Health Organization. Salmonella (non-typhoidal) [Internet]. Geneva: WHO; 2018 [cited 2026 Sep 30]. (Всемирная организация здравоохранения)
11. World Health Organization. Strengthening foodborne disease surveillance [Internet]. Geneva: WHO; 2026 [cited 2026 Sep 30]. (Всемирная организация здравоохранения)
12. World Health Organization. Integrated surveillance of antimicrobial resistance in foodborne bacteria: application of a One Health approach. Geneva: WHO; 2017. (Всемирная организация здравоохранения)
13. Centers for Disease Control and Prevention. Symptoms of Salmonella infection [Internet]. Atlanta: CDC; 2024 [cited 2026 Sep 30]. (Центр по контролю заболеваний)
14. Centers for Disease Control and Prevention. Preventing Salmonella infection [Internet]. Atlanta: CDC; 2024 [cited 2026 Sep 30]. (Центр по контролю заболеваний)
15. World Health Organization. Immunological recognition and effector mechanisms in infectious diseases. Geneva: WHO; 1980. (PubMed Central (PMC))
16. Mirtazayev OM, Saidkasimova NS, Matnazarova GS, Khatamov AH. Kharakteristika proyavleniya epidemicheskogo protsessa salmonellyoza. Results of National Scientific Research. 2022;1(2):18-31. (grafiati.com)
17. Mirtazayev OM, Briko NI, Matnazarova GS, Saidkasimova NS. Scientific, methodological and organizational bases of management of the epidemic process in case of salmonellous infection in Uzbekistan. Central Asian Journal of Pediatrics. 2020;3:5-14. (https://academy.sribu.com/Sribu Academy)

18. Sattarova NA, Mirtazaev OM, Saidkasimova NS. Modern problems of epidemiological process of Salmonelloses in Uzbekistan. Vestnik Sankt-Peterburgskoy gosudarstvennoy meditsinskoy akademii im II Mechnikova. 2009;(2):193-194. (https://academy.sribu.com/Sribu Academy)
19. Mirtazayev OM, Matnazarova GS, Magzumov KhB. Zoonoznyy salmonellyoz – bolezn tsivilizatsii. In: Mikrobiologiyaning dolzarb muammolari. Tashkent; 2023. p.132. (https://academy.sribu.com/Sribu Academy)
20. Mirtazayev OM, Zuyeva LP, Matnazarova GS. Epidemiologiya. Toshkent: Ishonch; 2016. (fjsti.uz)

Internet rasmlari uchun manbalar

1-rasm — Professor O.M. Mirtazayev portreti va biografik maqola: TTAning “Tibbiyotnoma” nashrida professorning portreti bilan berilgan maqola. (gazeta.tma.uz) TTA “Tibbiyotnoma” — “Tibbiyotga baxshida umr”

2-rasm — Salmonella Enteritidis elektron mikroskopik tasviri: National Institute of Infectious Diseases, Japan. Salmonella Enteritidis elektron mikrofotografiyasi